

Островий В. М. Наукова та громадсько-політична діяльність В.О. Гериновича в роки Української революції (1917-1920) / В. М. Островий, Ю. В. Телячий // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: ОІЮМ, 2006. – Т.8: Матеріали четвертого круглого столу „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.”. – С. 234-248.

УДК: 37.013(477.43(44):1917/1920(045)

В.М. Островий,

Ю.В. Телячий

**Наукова та громадсько-політична діяльність В.О. Гериновича
в роки Української революції (1917-1920)**

*І шо-йно був ясний день...
Гей заграє в Лаврі дзвін
Радісно в один розгін,
І воскресла Україна
Та від Сяна аж до Дін!¹*

У статті розкривається наукова та громадсько-політична діяльність В.О. Гериновича в роки української революції (1917-1920)

Ключові слова: наукова, громадсько-політична діяльність, „Українське слово”, „Стрілець”, географія, антропогеографія, Кам'янець-Подільський державний український університет.

За роки незалежності України з боку істориків значно зріс інтерес до діяльності представників української інтелігенції періоду національно-демократичної революції 1917-1920 рр. Незважаючи на активізацію наукових досліджень в останні роки, досі залишається багато невивчених аспектів з життєдіяльності визначних українців. Однією з таких особистостей є постать науковця, педагога, географа, історика, громадського діяча Володимира Олександровича Гериновича (1883-1949 рр.)

Відомий український географ С.Л. Рудницький у статті „Досягнення географії України в десятиріччя жовтневої революції” відмітив вагомий внесок у вітчизняну географічну науку В.О. Гериновича. Він, зокрема,

ззначив: „Загальних географічних творів, що обіймають цілість чи значні частини українських земель, появилoся в минулім десятиріччі декілька. В 1918 р. вийшов перший обширний конспект географії України на англійській мові, в 1919 р. дещо коротший на французькій, в 1920-21 вийшла географія України В. Гериновича, в 1924-26 появилися „Основи землезнання України” в двох томах (два видання)”².

Після репресій, що пройшли в СРСР у 30-ті роки ХХ століття, внаслідок яких значна частина української інтелігенції була просто знищена, ім'я В.О. Гериновича та все, що пов'язувалося з його діяльністю, особливо в період революції 1917-1920 рр., було несправедливо забуто. Радянська історіографія викреслювала національно-свідому інтелігенцію з української історії.

Однак, на сучасному етапі вітчизняного державотворення історики розпочали досить ґрунтовне дослідження біографії В.О. Гериновича.

В означеному контексті необхідно виокремити праці О.М. Завальнюка³, В.М. Острового⁴, М.Б. Петрова, В.С. Прокопчука⁵, В.О. Савчука⁶ та ін. Разом з тим у поле зору дослідників поки що не попало багато важливих сторінок творчої праці Володимира Гериновича. Серед них – його наукова та громадсько-політична діяльність часів революції 1917-1920 рр.

Ще в студентські роки, навчаючись у Львівському університеті, В.О. Геринович займався революційною діяльністю. Боровся за відкриття українського університету у м. Львові та розповсюджував нелегальну літературу⁷. По завершенні навчання – вчителював.

1911 р. В.О. Геринович здобуває науковий ступінь доктора філософії, а згодом і звання професора. Одночасно був членом християнсько-суспільної партії⁸, послідовники якої відстоювали права української мови та відкриття національних шкіл на Галичині⁹.

Буремні воєнні та революційні роки на Україні В.О. Геринович зустрів під час сходження своєї науково-педагогічної кар'єри. Однак сподівання на реалізацію творчих задумів не справдилися. Вже 1914 р. В.О. Геринович

опинився в лавах австро-угорської армії, на самому вістрі запеклих боїв. Не зважаючи на важкі поранення продовжував мріяти про соборну та незалежну Україну, тому революцію 1917 р. сприйняв з великою надією.

Не бажаючи стояти осторонь від суспільно-політичних проблем, В.О. Геринович публікує ряд наукових розвідок у політичному, економічно-суспільному та літературному часопису м. Львова, „Українському слові”. Автора цікавили найважливіші питання, що виникли на етапі творення молоді Української держави – це визначення державних кордонів та зовнішньополітична орієнтація України. Тим більше, що в цей час відбувається криваве протистояння між світовими імперіями на західноукраїнських землях. Задовго до революції 1917-1920 рр., В.О. Геринович серйозно займався дослідженням українських етнографічних меж. Про що свідчить складена ним особисто та розміщена у „Короткій географії України” С. Л. Рудницького „Географічна карта земель де живуть українці”¹⁰. Практично вперше в українській та зарубіжній науковій літературі світ побачив українську етнічну карту у 1910 р.

Протягом 1917-1918 рр. виходять такі статті В.О. Гериновича, як „Населення на запад від Буга”, „Начерки української западної етнографічної границі” та „До української орієнтації”. Звертаючись до української нації поглядом історика та географа, автор намагався через пресу знайти широку аудиторію прихильників соборної України.

На підставі широкої джерельної бази як вітчизняної так і зарубіжної вчений намагався проаналізувати витоки українських кордонів та динаміку їх зміни від найдавніших часів до початку революції 1917 р. В.О. Геринович аналізує наукові праці М.С. Грушевського, С.Л. Рудницького, М. Русова, Л. Кшивіцького, Д.І. Чихачова, С.М. Каретникова, П.І. Шафарика, А.О. Ріттixa, І.Н. Левицького, В. Францева, П. Щербальського, Г. Величка, Д. Флоринського та ін. Не оминає вчений і праці етнографічно-статистичних експедицій, П. Чубинського, карти, переписи населення, свідчення очевидців та використовує власні спостереження.

В.О. Геринович зазначає, що за згадкою давньоруських літописів українські поселення розміщувались на лівім березі р. Вісли. В записках княгині Ольги говорилося, що Руські землі простягалися далеко аж під Краків. На думку автора, часті війни призводили до етнографічних коливань українських кордонів - то до р. Буг, то до р. Вісли¹¹. Наступ сильнішої Польщі в основному був спрямований на українські землі, а саме на культурні центри: Люблін, Желехів, Білгорай, Замостє, Холм, Грубешів, Красностав¹² та ін. Однак, на територіях розташованих серед лісів, пісків або мочарів, ще залишався незначний відсоток українців, оскільки ці території не були корисними для польської експансії¹³. Католицтво – на думку В.О. Гериновича, стає „тараном польскости на схід”. З нагоди скорого та безоглядного поширення католицтва – як говорила кастелянша К. Ваповска: „Переминяємо всі руські церкви в нашій землі в костели римської віри”¹⁴.

Перебуваючи на польській території, В.О. Геринович зустрівся з „дивними” мовними явищами в Люблинщині, Янівщині, Радзинщині, Сідлеччині, Красноставщині та ін., коли батьки говорили українською, а діти вже польською мовою. Згодом виявилось, що ці люди є корінними жителями,¹⁵ українцями. В.О. Геринович зазначає, що причина цього явища полягає у меншовартісному статусі українського населення, оскільки їх мова та релігія перебували в нарузі. За свідченням сучасного польського соціолога Г. Бабінського - тривала дискримінація українського населення впродовж років негативно вплинула на етнічну самоідентифікацію українців в Польщі. Головне, що і досі поширені серед більшості поляків міцні негативні стереотипи відносно цієї групи¹⁶.

При масовому безземеллі, як зазначає В.О. Геринович, прогодувати родину було неможливо, тому діти йшли в глиб Польщі по заробітки на роки. Як наслідок, мова та звичаї були приречені на забуття. Крім цього, значну роль у полонізації населення на західних українських землях на думку В.О. Гериновича, відіграли польські священники, з якими ученому неодноразово приходилось спілкуватися. Саме вони, використовуючи власний вплив на

владу, або як зазначає автор „маючи пристава в кишені”, іноді демонстрували моральну підтримку захищаючи українське населення від свавілля чиновників, що посилювало віру в польську ідею та католицизм. Польські священики маючи відповідну підготовку не залишали паству навіть у часи війни¹⁷.

Страшного удару за свідченням В.О. Гериновича, зазнало українство в період першої світової, а особливо у 1915 р. Російські війська поширювали чутки про переслідування православних наступаючими німцями, тому значна частина українців була змушена тікати в глиб Росії, залишаючи історичну батьківщину. Коли Переходячи з військом Холмщину, В.О. Геринович не зустрічав українців на сотні хлопських фір. Наприклад, в Томашові він не знайшов жодного українця, хоча в зазначеному повіті до війни нараховувалося 39,6 % українців. Аналогічну картину В.О. Геринович спостерігав ще в чотирьох повітах¹⁸.

Володимир Олександрович акцентує увагу на українському походженні географічних назв таких населених пунктів як Грушів, Острівець руський, Руськів, Руська воля, Руське село, Руський стік та ін., що простягаються далеко на захід від українських етнографічних меж, де урядова статистика, фактично, вже не фіксує українського населення. На думку автора, марно шукати старих відсотків українства в повітах Янівським, Білгорайським, Томашівським, Грубешівським, Любартівським, Влодавським, Радзинським, Луківським, Більським, Сідлецьким та Константинівським. Страшні бої на винищення, „де кожний горбок був зритий залізом, вкритий людським тілом та политий кров'ю” – за словами В.О. Гериновича, стали ще однією причиною зникнення місцевого українського населення¹⁹.

У статті „Населення на запад від Буга”, В.О. Геринович, досліджує антропологічні особливості польського і українського типів та територію їх розселення. Таким чином, співставляючи свої дослідження з працями польських вчених, зокрема Л. Кшивіцького²⁰, В.О. Геринович визначає пріоритетні напрями просування польського типу на схід.

1918 р. за визначенням В.О. Геріновича, став роком України, оскільки її етнічні кордони стали осередком дебатів на шпальтах газет не тільки зацікавлених сторін а і для всього культурного світу²¹. В котре Україна стає розмінною монетою Німеччини, Польщі, Росії та інших держав.

Продовжуючи вивчати етнічні межі українських та польських земель, В.О. Герінович виділяє найдавніший начерк, присвячений цій проблемі, що був надрукований в Празі у збірнику слов'янської етнографії 1842 р. чеським дослідником П.І. Шафариком. П.І. Шафарик зачислив українців до малоросійської народності, мову назвав „наречєєм”, а всіх уніатів, які проживали в польськiм королівствi, зарахував до українців.

Великий внесок у справу етнографії Польщі на думку В.О. Геріновича, поклала праця російського дослідника А.О. Ріттиха 1864 р. Саме він вперше видав дві карти: одну конфесійну, другу народоописну. Крім того, вказав на значну присутність українців в складі польської держави, виокремивши українців римо-католиків, греко-католиків та православних²².

Наряду з іншими дослідниками, особливе місце В.О. Герінович приділяє працям українського вченого П. Чубинського, який показав велику кількість українців, що проживали поза межами тогочасного етнографічного українсько-польського кордону²³.

З недовірою В.О. Герінович ставився до російського загального перепису населення 1897 р., оскільки, при порівнянні його результатів з працями П. Чубинського, виникає значна розбіжність. Наприклад, за відомостями етнографічної експедиції П. Чубинського у повіті Білгорай мешкало 27 тис. 573 чол. українців, за російським переписом 1897 р. - відповідно вже 20 тис. 71 чол.; в повіті Радинь – 22 тис. 404 чол. українців, а за російським переписом – 3 тис. 904 чол. Подібна невідповідність спостерігається ще по ряду повітів де історично проживала значна кількість українського населення²⁴. В.О. Герінович пояснює це тим, що російська статистика видає релігійну карту за етнографічну, причому не враховує

приналежність українців до іншої церкви, крім православної. Тому, об'єктивним, на думку В.О. Геріновича, цей перепис визнати не можна²⁵.

Окреслюючи етнографічне становище українського та польського населення на захід від р. Буг, В.О. Герінович, визначає співвідношення українських та польських громад по повітам²⁶. Показав автор також число українців, що перейшли у католицизм, чим додав більшої об'єктивності своєму дослідженню стосовно зміни кордонів етнографічної української території²⁷.

Важливим питанням для України, на думку В.О. Геріновича, стає її політична орієнтація, яку, за його словами, допомагає визначити антропогеографія²⁸. На думку вченого, тиск Німеччини на схід до Польщі спричинив її рух на схід на українські землі²⁹. Автор припускає, оскільки позиція Німеччини на морі значно слабша від позиції Великобританії, то цілком логічно, що Німеччина має просуватись не через Єгипет на Суец, а через Індію. При чому, шлях цей має пройти саме через Україну. Тому, більш вірогідним і вдалим союзником України В.О. Герінович вважав Німеччину. Він зазначає, що без великої та сильної України Німеччина не зможе перемогти свого одвічного суперника Великобританію. Однак, і Україна, зважаючи на величезну протяжність кордонів як з Польщею на заході, так і з Росією на півночі, не може їм самотійно протиставити свої сили³⁰. За словами В.О. Геріновича, природа, призначивши людям місце на поверхні землі, тим самим вже „одних заприявила, других поріжнила”³¹, тому орієнтація на Німеччину і Швецію є природною для України. Водночас, В.О. Герінович зазначає, що простір приносить „смерть” силі числа, що визначає стійкий закон антропогеографії³². У своїй роботі „Схід Європи” автор передрікав загибель імперіям, що прагнули опанувати та підкорити держави, які знаходилися на території сходу Європи - країни Балтії, Польщу, Україну, Росію. В.О. Герінович називає цю ідею нездійсненою утопією, що і підтвердила історія³³.

В майбутньому, В.О. Геринович, як антропогеограф, звертаючись до широкого загалу, неодноразово порушував проблему впливу простору на історію людства та його значення³⁴.

В 1918 р. у м. Львові виходить в світ з друкарні ставропігійського інститута праця В.О. Гериновича „Україна, відки пішла єї назва, як і чому вона поширила ся?”³⁵, в якій автор в науково-популярному стилі намагається відповісти на дане запитання.

Зокрема, було зазначено, що в давній руській державі наш народ був справжнім господарем своєї землі. Пишався він власною культурою та економічним розвитком. Згадує В.О. Геринович славу діяльність князів: Святослава, Володимира Великого та ін., які сприяли розвитку освіти та боронили державу від загарбників. Але, сусідство із степом, де мешкали войовничі народи, політичні чвари між князями послабили давню Київську Русь. Як наслідок, потрапила вона в залежність від Литви, а згодом і Польщі. Відмічає автор і зраду національної шляхти, яка майже повністю спольщилася. Місцеве населення було закріпачено та піддано свавілля з боку польських панів³⁶. Окрім цього, татари не припиняли спустошуючі набіги на наші землі. На думку В.О. Гериновича, територію, яка розташовувалась на краю польської держави та перебувала у сусідстві із степом, де мешкали татари, і назвали Україною³⁷.

В.О. Геринович аналізує процес зародження та становлення українського козацького війська, яке підняло прапор свободи під проводом Б.Хмельницького. Наскільки дорогою кожному була свобода, настільки ж дорогою мала бути назва Україна, зазначає автор³⁸. Налякані боротьбою за незалежність, Польща та Московщина в 1667 р. ділять Україну між собою, що призводить до втрати завоювань національно-визвольної боротьби українського народу. На думку В.О. Гериновича, „... у слові Україна містяться усі свободи і вольности, серед яких жив народ наш за часів самостійности України. Ось тому нам те слово таке дороге, ось тому ми повині бути горді на нього. В сім слові укрита будуччина наша, наша воля...

Встане Україна – каже наш поет – мученик Шевченко – і помолять ся волі невольничі діти”³⁹.

З 1 листопада 1918 р. В.О. Геринович в Українській армії⁴⁰, але продовжує займатись науковою роботою. Зокрема, в 1919 р. у збірнику математично-природоописно-лікарської секції НТШ у м. Львові виходить його наукова стаття „Поняте, ціль і метода географії”⁴¹. У статті аналізується процес відокремлення географії від допоміжних географічних дисциплін та становлення її як самостійної науки. Особливу увагу автор приділяє науковій діяльності, засновникам та „реформаторам” географічної науки О. Гумбольдту та К. Ріттеру. Проаналізувавши теоретичні підходи зарубіжних і вітчизняних географів, щодо визначення завдань та предмету географічної науки, В.О. Геринович формулює основне завдання, ціль і методу географії. Відповідь, на думку В.О. Гериновича полягає в об’єднанні трьох питань: 1. Де? Точне географічне положення досліджуваної території; 2. В якому зв’язку і для чого? Визначити зв’язок з навколишнім середовищем; 3. Відношення до усіх географічних явищ: кліматичних, гідрографічних, рослинних і тваринно-географічних, а також антропогеографічних⁴². За визначенням В.О. Гериновича, географія є „моністичною”, „надрядною”⁴³ наукою. А окреме існування так званих наук географічних, що можуть бути лише елементами географії, вважав неприпустимим.

В роки національно-визвольних змагань українського народу В.О. Геринович співпрацював з редакцією газети „Стрілець” – часописом, що виходив для українського війська.

З лютого 1919 р., у відповідь на статтю В. Пачовського „Биться, чи мириться?!”⁴⁴, В.О. Геринович пише відгук під заголовком „Голос з фронту”⁴⁵. В. Пачовський закликав до боротьби проти поляків, якщо ті не приймуть умов незалежності західних областей України. В.О. Геринович бачить інший шлях виходу із ситуації - примирення з польським народом та боротьба з польським імперіалізмом. Він говорить про необхідність негайного проведення аграрної реформи в Україні, яка має зміцнити довіру

народу до влади, „...щоб селянин знав за що б'ється!”⁴⁶ Саме вирішення аграрного питання на думку В.О. Гериновича, не на словах а на ділі, стане запорукою перемоги над більшовизмом і може викликати соціальні революційні процеси у сусідній Польщі.

Характеризуючи владу Австро-Угорської імперії, В.О. Геринович зазначає, що найбільша деморалізація суспільства припала на останній рік її існування. „Той кому доручено дотримуватися та охороняти право, топтав його. Погоня за нажерством, від міністра до старостинського посіпаки, хабарі та здирства, почуття сорому та відповідальність канули в історію. Святого нічого. Влада намагалась в мутній воді наловити для себе більше риби, щоб крадіжкою збагатитись. А, щоб відвернути очі від своїх нечесних вчинків, представники влади грали роль одиноких сторожів держави”⁴⁷. Те, що творилося в останні місяці існування монархії, В.О. Геринович порівнює з картиною, коли люди забувши все на світі, користуючись збентеженням та переполохом, викрадають з охопленого вогнем будинку все, що тільки можна. Така атмосфера охопила австро-угорське суспільство, та стала згубною для монархії.

Те, що було неминуче, прийшло, згадує В.О. Геринович. Монархія розпалася. На одній частині згарища постала Українська республіка. Та на жаль, українська суспільність не стала одностайно разом з елітою до справи відбудови державного організму. „... Зло, що вкорінилося тривалий час розкладаючою машиною австрійського уряду залишило свої згубні сліди також серед суспільності воскреслої України. Коли подивитись на те, що діється в Україні, складається враження, що люди не розуміють, що Австрії вже нема. ...Українське суспільство поділяється на „ліпших” і „гірших”. „Ліпші” дістають цукор, нафту, тютюн, а „гірші” його не мають. „Ліпші” засіли на вигідних безжурних місцях, а „гірші” в зною і труді держать найтяжшими податками державне життя і державний престиж. ...Правду сказати собі треба, бо і на правді є оперта основа України. ...Однак, так дальше бути не може. Сила одної частини народу замала, щоб підтримати усе

життя народної машини. До цього призначені усі і усі мусять стати на службу державі. Не частина а усі хочуть зажити добре на Україні. Тож усі мусять закотити рівно рукава і, чим хто може помагати у спільній праці для спільної мети. Не для особистого а для загального зиску...”⁴⁸

При Українській Галицькій Армії (далі УГА), де служив В.О. Геринович, був утворений Відділ Народної Освіти (далі ВНО), який складався з окремих секцій: відчитової, видавничої, співацької і театральної та підвідділів: Вінницького, Могилівського, Проскурівського і Кам'янецького. Члени ВНО проводили серед вояків УГА та цивільного населення культурно-освітню роботу. Особлива увага приділялась заходам, що сприяли розвитку національної самосвідомості у боротьбі за самостійну Україну. В тому числі, проводилась робота серед національних меншин, зокрема серед євреїв⁴⁹.

1 травня 1919 р. в Українському Народному домі в Ланах, на зборах представників повіту Щирецького, виступив із доповіддю про організацію підфронтної полоси сотник УГА В.О. Геринович. По завершенню доповіді відбулась жвава дискусія в наслідок якої збори підтримали ідею по організації цивільного населення прифронтної смуги для боротьби за свободу України, а також включення у цю боротьбу всіх народностей, що проживають в Західній Області УНР. Зокрема передбачалось негайно залучити до лав УГА всіх здібних тримати зброю віком до 45 років⁵⁰.

В своїх листах до редакції „Стрільця”, В.О. Геринович аналізував стан українського війська та ситуацію, що складалась навколо нього. Зокрема він закликає, щоб всі разом без винятку стали до боротьби за краще майбутнє України. Зазначаючи, що прифронтні райони вже в перші дні листопада поставили УГА до останнього як людські так і матеріальні ресурси, він з прикрістю підсумовує, що не все українство стало до боротьби, особливо мешканці віддалених від фронту районів⁵¹.

Не оминає В.О. Геринович і тему більшовизму, тему, в якій український світогляд ще не розібрався. Більше того, за свідченням автора,

до останнього часу в Україні не з'явилося жодної наукової розвідки з цього питання. З боєм в душі В.О. Геринович говорить про відсутність віри українського мужика в себе самого: „Тяжко нашому мужику нести тягар який на нього накладає війна, то він на боці більшовизму то на боці антанті. Зітхав і до чорта, коли б лише спали з його плечей тягарі, які накинув на нього нинішній тяжкий час”⁵². Недалеко від цього на думку В.О. Гериновича пішла і наша інтелігенція. Завжди спрацьовує „політичний нюх” – залежність орієнтації від політичного, духовного та економічного стану. „Справді, убогі ми духом” – говорить В.О. Геринович, продовжуючи, - „з падінням імперій мусить зникнути явище сидіння на кількох стільцях. Мусимо дотримуватися одного напрямку, що відповідає нашому народові, мусимо держатися всі. Лиш тоді передержимо лихоліття а покоління не кинуть болотом на тих, які розділивши ся духово стали немічними в найважливішу хвилю, яку коли небудь подала українському народові судьба”⁵³.

У статті „Піднімім її”⁵⁴, В.О. Геринович попереджує про негативний вплив часу. Саме довготривалість виснажливої війни, на думку вченого, знищила Німецьку та Російську імперії. В.О. Геринович зазначає, що українська народна психіка не терпить довготривалих акцій, соціальні вибухи її сильні, але короткотривалі.

Автор закликає: „У нинішній важкий час піднімім народню стихію за велике українське діло. Наложім обов'язок податку крови на усіх. Хай усі піднімають і скидають ярмо, яке наложила ворожа нахабність на нашу країну. Спільними силами доконаємо великого діла визволення нашої землиці. На короткий час най зникнуть здорові муштини із сіл, міст і місточок, хай сей кине перо, сей косу чи рало а всі хай візьмуть за кріс. А як так станеться, перестане ворожа нахабність легковажити українського мужика, змякне вона при дипломатичних столиках, коли побачить стихію, якій нема стриму перед межами української землі. Свята наша справа, за неї хай буде святою війна. Піднімім її!”⁵⁵

На проблему, яку порушив В.О. Геринович у своїй статті „Фронт а запіле”⁵⁶, зокрема про байдужість населення прифронтової смуги до потреб фронту, редакція часопису „Стрілець” готує та публікує свою статтю „Фронт і запіле”⁵⁷. В ній закликає: „...Все для фронту!, а як воєнну ситуацію визискують одиниці для свого добра, то належить ся їм така сама плата як ворогам України, Полякам чи Москалям, себто куля з кріса. Держати за всяку ціну – українсько-польський фронт!”⁵⁸.

Надзвичайно важливу роль в період національно-демократичної революції, на думку В.О. Гериновича, відіграла національна українська валюта – гривня. Саме вона мала стати цементуючою ланкою української державності. Але, відсутність розмінної монети на початку запровадження нових грошей, відразу підірвала віру українського народу і інших держав у гривню. Зокрема, за словами В.О. Гериновича, розмінити 500 гривень було практично неможливо, а купити дрібний товар - тим більше. 500 гривень можна було обміняти на 400 австрійських корон. Доходило до того, що гривні просто викидались через неможливість за них щось придбати. Зміцнювалась позиція австрійських та польських грошей, які фактично витісняли гривні, а купці намагалися вести розрахунки виключно іноземною валютою. Таким чином, українська державницька машина втрачала авторитет⁵⁹.

15 червня 1919 р. В.О. Геринович переходить на службу до Бюро Народної Освіти при диктатурі ЗО УНР Є.О. Петрушевича⁶⁰.

В липні 1919 р. в наслідок нерівних боїв УГА з поляками, українські вояки перейшли р. Збруч й опинилися на східному її березі. Разом з військовими на Поділля прибула значна кількість представників галицької інтелігенції, котрі влилися в досить чисельний на той час табір науковців, освітян, службовців. Багато вихідців із Наддніпрянщини також перебували на Поділлі у зв'язку із складною військовою, політичною ситуацією, в якій перебували Директорія, уряд, армія УНР. Так В.О. Геринович опинився в м. Кам'янці-Подільському⁶¹. Він погодився на пропозицію зайняти посаду

викладача географії, яка надійшла на його адресу від керівництва Кам'янець-Подільського державного українського університету.

17 липня 1919 р. доктор філософії В.О. Геринович пише заяву на ім'я ректора університету І.І. Огієнка з проханням надати дозвіл викладати географічні дисципліни⁶². 31 липня 1919 р. Рада професорів обрала його на посаду в.о. приват-доцента по кафедрі географії фізико-математичного факультету⁶³. Вчений активно приступив до виконання службових обов'язків, відразу активізував процес географічних досліджень у вузі та на Кам'яничині. Вже 1919 р. вийшли друком дві науково-популярні праці В.О. Гериновича – „Провідник по Поділлі” та „Провідник по Київщині”⁶⁴.

Разом із іншими науковцями і педагогами він включився у справу підготовки основоположного документу реформи української загальноосвітньої школи, „Проекту Єдиної школи на Україні. Книга перша: основна школа”. Робота над його завершенням здійснювалася в м. Кам'янець-Подільському спеціальними комісіями МНО УНР під керівництвом товариша міністра народної освіти УНР П.І. Холодного⁶⁵. В передмові до „Проекту Єдиної школи...” П.І. Холодний зазначає прізвище В.О. Гериновича як особи, котра надала значну допомогу в підготовці вказаного документа⁶⁶. Володимир Геринович підготував навчальні програми з географії для вивчення в школах України⁶⁷.

Крім роботи в державному університеті, В.О. Геринович читав лекції з географії в народному університеті, який розпочав своє функціонування в м. Кам'янець-Подільському з 1 листопада 1919 р.⁶⁸

Вболіваючи за українську справу, в січні 1920 р. В.О. Геринович пожертвував сто карбованців товариству Українського Червоного Хреста для лікування хворих і поранених козаків армії УНР⁶⁹.

1 вересня 1920 р. Науково – шкільна рада Кам'янець-Подільського державного українського університету затвердила приват-доцента В.О. Гериновича завідуючим метеорологічною станцією. Як приват-доцент Кам'янець-Подільського державного українського університету, Володимир

Геринович разом із колегами пережив надзвичайно складні випробовування, що випали на долю вузу. Але це, жодною мірою, не вплинуло на державницький світогляд ученого а, навпаки, зміцнювало віру в майбутнє України. Формувався досвід керівника, який згодом був ним успішно застосований у статусі ректора вузу.

Викладаючи на фізико-математичному факультеті географічні дисципліни, він разом з іншими колегами зустрівся з проблемою відсутності фахових підручників. Учений продовжує результативно працювати над підготовкою підручників для потреб початкової, середньої та вищої школи. 1920 р. в м. Кам'янці-Подільському виходять друком підручники В.О. Гериновича „Фізична географія. Для ужитку 12 кляси”, „Основи географії. Для ужитку 3 і 4 кляси”, „Нарис економічної географії України. Часть географічна”. Вони охоплюють фундаментальний теоретичний матеріал, написані доступною мовою. Варто зазначити про важливість застосування автором елементів патріотичного виховання та державознавства на уроках географії. Так, у підручнику „Основи географії. Для ужитку 3 і 4 кляси”, в розділі „Людина” автор визначає, що українці завжди стояли на позиціях республіканського устрою.

Невдовзі в м. Берліні (Німеччина), виходять друком праці В.О. Гериновича „Антропогеографія України” та „Популярна географія України”. Вчений друкує лекції „Географія Сходу Європи (Ледомор'я, Балтія, Польща, Україна, Білорусь, Московщина, Каспійщина)”, що ним читалися в Кам'янець-Подільському державному українському університеті, а також „Причинки до проблем сходу Європи”. Наукова, видавнича діяльність вченого на цьому не припиняється, а тільки набирає нових обертів⁷⁰.

В 1920 р. в м. Кам'янці-Подільському в університетському видавництві побачила світ фундаментальна робота В.О. Гериновича „Нарис економічної географії України”, в якій автор розвинув ідею впливу антропогеографічних законів на хід історії та поступ України. Монографія складалася з двох

частин: географічної⁷¹ та економічної. Кожна з них включала в себе чотири томи.

В географічній частині автор окреслює етнографічні кордони України, відзначаючи причини їх звуження та поступки на користь сусідніх держав, особливо на заході. Несприятливими чинниками, що впливали на втрату Україною території були, на його думку, велика протяжність українських етнографічних кордонів (8000 км.), їх особлива форма, вкрай не вигідна для оборони, нижчий культурний рівень (в порівнянні з західними й південно-західними сусідами), перевага їх у суспільно-політичному й економічному розвитку. Незначна густина населення визначала слабкість протидії українства зовнішній загрозі. Крім цього, В.О. Геринович говорить про багатий природний потенціал України, називає її „золотим руном європейського сходу” та „суходільним Суецом”⁷². Також, відсутність природних перешкод завжди підштовхувала загарбників до рішучих дій проти України. Багатство рослинного та тваринного світу, родючість земель, самодостатність, рідкість населення, традиція жити окремо, роз’єднано, сприяли неприйняттю українським народом ідеї централізованої держави. Ідеалом українців була вічева республіка, що поважала особисті права і свободи⁷³. Рівнинність і одноманітність українського поземелля сформувала меланхолійний та байдужий український характер. На байдужість українців вплинули також й історичні лихоліття. Зокрема, руйнівні, потужні удари сусідів, незважаючи на кривавий опір, приносили українцям, здебільшого, невдачі⁷⁴. За словами В.О. Гериновича, українець по своїй природі - мрійник, поет, музикант, філософ. Складається враження, що український народ не творить історії, а чекає поки все прийде само собою із зовні⁷⁵.

Також автор зауважує й про негативний, роз’єднуючий вплив річок, зокрема Дніпра. Саме Дніпро поділив Україну на дві частини: правобережну – польську та лівобережну – російську. Процес впливу іноземних держав на український етнографічний організм спричинив утворення двох світів, яким,

незважаючи на їх етнічну спорідненість, надзвичайно важко зійтись у світогляді⁷⁶.

Значні природні багатства української землі, на думку В.О. Гериновича, стали причиною приходу великого капіталу, який закріпачував та обкладав непосильними податками місцеве населення. Як наслідок - чисельні повстання, революції. Оскільки власники капіталу переважно були іноземцями, то революції, в основі яких лежали чисто соціально-економічні причини, як правило порушували та загострювали національне питання⁷⁷.

Як антропогеограф, В.О. Геринович зауважує: „Українець – це ріднісінька дитина природи своєї країни”⁷⁸.

В 1920 р. в календарі, що присвячений розвитку української культури виходить друком нарис В.О. Гериновича „Про переможця, що всіх побідить”. Нажаль, окрім назви, сам нарис не зберігся. Однак, якщо проаналізувати творчу спадщину вченого, патріота, громадянина, можна припустити, що нарис присвячений боротьбі українського народу за соборність та незалежність держави⁷⁹.

Аналізуючи творчу спадщину в В.О. Гериновича в 1917-1920 рр. можна констатувати, що він - представник свідомої української інтелігенції, громадський діяч, борець за свободу і незалежність України, освітянин - всебічно прагнув озброїти населення України справжнім науковим знанням, яке мало допомогти уникнути помилок минувшини та сприяти Україні посісти належне місце серед розвинених країн світу. Вчений визначав провідну роль історії, наголошуючи: „Historia est magistra vitae!⁸⁰” („Історія учить як жити!”).

ПРИМІТКИ:

1. *Проголошення Української республіки* // Українське слово (м.Львів). – 1917. – 11 грудня; 2. *Вісник природознавства* (м. Харків). – 1927. - №5-6. - листопад-грудень. - С.2. 3. *Завальнюк О.М., Петров М.Б.* „Винним себе визнав...”(В.О.Геринович) // Репресоване краєзнавство (20-30-ті роки) – К.,

1991. - С.178-183; *Завальнюк О.М.* Володимир Олександрович Геринович // *Зневажена Кліо / НАН України. Ін-т історії України.* – К., 2005. – С.124; 4. *Островий В.М.* В.О.Геринович: хроніка життя та діяльності 1883-1949 рр. // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць.* – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т.5: Матеріали круглого столу „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у ХІІІ – на початку ХХІ ст.” – С.161-166. *Його ж.* В.О. Геринович – ректор Кам'янець-Подільського інституту народної освіти (1923-1928 рр.). – *Там само.* – 2006. – Т.6. – С.122-133; 5. *Прокончук В.С.* Під егідою Українського Комітету краєзнавства. - Кам'янець-Подільський: Абетка – Нова, 2004. – 279-281с. 6. *Савчук В.О.* В.О. Геринович – краєзнавець, дослідник Дунаєвеччини // *Дунаєвеччина очима дослідників, учасників і свідків історичних подій: Матеріали наук. краєзн. конф.* – К.: Рідний край, 1997. – С. 237-238; 7. *Островий В.М.* В.О.Геринович: хроніка життя та діяльності 1883-1949 рр. // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць.* – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2005. – Т.5: Матеріали круглого столу „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у ХІІІ – на початку ХХІ ст.” – С.162; 8. *Державний Архів СБ України* (м. Київ). – Спр.59171. – ФП. – Арк.15; 9. *Довідник з історії України. Т.3 (Р-Я).* // За ред. І.З.Підкови, Р.М.Шуста – К.: Генеза, 1999. – С.544-545; 10. *Рудницький С.* Коротка географія України. З 66 малюнками і картою (мапою). Популярна бібліотека „ЛАН”. №5-7. Київ. – Львів. 1910; 11. *Геринович В.О.* До западної української етнографічної границі // *Українське слово* (м. Львів). – 1917. – Ч.226. – 9 жовтня; 12. *Там само*; 13. *Геринович В.О.* До западної української етнографічної границі // *Українське слово* (м. Львів). – 1917. – Ч.227. – 10 жовтня; 14. *Геринович В.О.* До западної української етнографічної границі // *Українське слово* (м. Львів). – 1917. – Ч.226. – 9 жовтня; 15. *Геринович В.О.* До западної української етнографічної границі // *Українське слово* (м. Львів). – 1917. – Ч.227. – 10 жовтня; 16. *Бабінський Г.* (Польща) Національні й етнічні меншини в Польщі у світлі перепису населення 2002 року // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2005.* - С. 89; 17. *Геринович*

В.О. До западної української етнографічної границі // Українське слово (м. Львів). – 1917. – Ч.228. – 11 жовтня; 18. *Геринович В.О.* До западної української етнографічної границі // Українське слово (м. Львів). – 1917. – Ч.229. – 12 жовтня; 19. *Там само*; 20. *Геринович В.О.* Населення на захід від Буга // Українське слово (м. Львів). – 1917. – Ч.253. – 9 листопада; 21. *Геринович В.О.* Начерки української западної етнографічної границі // Українське слово (м. Львів). – 1918. – Ч.38. – 19 лютого; 22. *Там само*. 23. *Геринович В.О.* Начерки української западної етнографічної границі // Українське слово (м. Львів). – 1918. – Ч.39. – 20 лютого; 24. *Там само*. – Ч. 42. – 23 лютого; 25. *Там само*. 26. *Геринович В.О.* Начерки української западної етнографічної границі // Українське слово (м. Львів). – 1918. – Ч.49. – 3 березня; 27. *Там само*. – Ч.50. – 5 березня; 28. *Геринович В.О.* До української орієнтації // Українське слово (м. Львів). – 1918. – Ч.203. – 6 вересня; 29. *Геринович В.О.* До української орієнтації // Українське слово (м. Львів). – 1918. – Ч.205. – 8 вересня; 30. *Геринович В.О.* До української орієнтації // Українське слово (м. Львів). – 1918. – Ч.211. – 15 вересня; 31. *Геринович В.О.* До української орієнтації // Українське слово (м. Львів). – 1918. – Ч.215. – 20 вересня; 32. *Геринович В.О.* До української орієнтації // Українське слово (м. Львів). – 1918. – Ч.211. – 15 вересня; 33. *Державний архів Хмельницької області* (далі – ДАХО). – ДАХО.-Ф.Р.-582.-Оп.1.-Спр582.-Арк.2-3; 34. *Геринович В.О.* Простір і його значіння // Стрілець (м. Стрий). – 1919. – Ч.33. – 11 травня; 35. *Геринович В.О.* Україна, відки пішла її назва, як і чому вона поширила ся? - Львів: Накл. автора, 1918. – 16 С; 36. *Там само*. – С.6-7; 37. *Там само*. – С.8; 38. *Там само*. – С.14; 39. *Там само*. – С.15; 40. ДАХО.-Ф.Р.-302.-Оп.2.-Спр126.-Арк.2; 41. *Геринович В.О.* Поняттє, ціль і метода географії. Наукова хроніка. В кн.: 36. Мат. природоопис. – лікар секції НТШ, Т. 18 – 19. Львів, 1919. – С.1-19; 42. *Там само*. – С.16; 43. *Там само*. – С.19; 44. *Пачовський В.* Биться, чи мириться?! // Стрілець (м. Станіславів). – 1919. – Ч.5. – 29 січня; 45. *Геринович В.О.* Голос з фронту // Стрілець (м. Станіславів). – 1919. – Ч.8. – 10 лютого; 46. *Там само*; 47.

Геринович В.О. Лист до редакції V. // *Стрілець* (м. Стрий). – 1919. – Ч.30. – 11 травня; 48. *Там само.* 49. *Просвітна діяльність Галицької Армії* // *Стрілець* (м. Стрий). – 1919. – Ч.69. – 16 вересня; 50. *Геринович В.О.* Великий рух народньої оборони // *Стрілець* (м. Стрий). – 1919. – Ч.28. – 7 травня; 51. *Геринович В.О.* Лист до редакції II. // *Стрілець* (м. Стрий). – 1919. – Ч.22. – 20 квітня; 52. *Геринович В.О.* Лист до редакції III. // *Стрілець* (м. Стрий). – 1919. – Ч.23. – 25 квітня; 53. *Там само;* 54. *Геринович В.О.* Піднімім її // *Стрілець* (м. Стрий). – 1919. – Ч.24. – 27 квітня; 55. *Там само.* 56. *Геринович В.О.* Лист до редакції I. // *Стрілець* (м. Стрий). – 1919. – Ч.21. – 15 квітня; 57. *Фронт і запіле* // *Стрілець* (м. Стрий). – 1919. – Ч.24. – 27 квітня; 58. *Там само;* 59. *Геринович В.О.* Лист до редакції IV. // *Стрілець* (м. Стрий). – 1919. – Ч.28. – 7 травня; 60. ДАХО.-Ф.Р.-302.-Оп.2.-Спр126.-Арк.2; 61. *Державний Архів СБ України* (м. Київ). – Спр.59171. – ФП. – Арк.17; 62. *Державний архів Хмельницької області (далі ДАХО).*-Ф.Р.-302.-Оп.2.-Спр126.-Арк.3; 63. *Центральний державний архів вищих органів влади і управління України.* – Ф.2582. – Оп.1. – Спр.188. – Арк.31; 64. *Островий В.М.* В.О.Геринович: хроніка життя та діяльності 1883-1949 рр... – С.164; 65. *Телячий Ю.В., Куриленко Г.О.* Подільський період життя й діяльності П.І. Холодного (1918-1920 рр.): з хроніки подій // *Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць.* – Кам'янець-Подільський: Оіном, 2006. – Т.7: Матеріали третього круглого столу „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII – на початку XXI ст.”. – С.150; 66. *Проект Єдиної школи на Вкраїні. Книга перша: основна школа.* – Кам'янець-Подільський: Дністер, 1919. – С.III-V; 67. *Там само.* – С.15; 68. *Україна* (м. Кам'янець-Подільський). – 1919. – 4(22) листопада; 69. *Островий В.М.* Вказ. праця. – С.165; 70. *Там само.* – С.165; 71. *Геринович В.О.* Нарис економічної географії України. Часть Географічна. - Т. 1. - Кам'янець на Поділлі, 1920. – 189 с.; 72. *Там само.* - С.35; 73. *Там само.* - С.181; 74. *Там само.* - С.182; 75. *Там само.* – Т.2. – 1921. - С.24; 76. *Там само.* - С.85; 77. *Там само.* - С.117; 78. *Там само.* - С.123; 79. *Збірник художніх творів і нарисів з життя українського народу і*

історії України 1917-1919 рр. – К., 1920. – С.71-73; 80. *Геринович В.О.*
Простір і його значіння // Стрілець (м. Стрий). 1919. – Ч.33. – 18 травня.

Островий В.М., Телячий Ю.В. Наукова та громадсько-політична діяльність В.О. Гериновича в роки Української революції (1917-1920) // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. - Кам'янець-Подільський: ОПОМ, 2006. - Т.8: Матеріали четвертого круглого столу. „Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі у XVIII-на початку XXI ст.”. – 456 с.